

Др Драгана ДАБИЋ*

ЕВРОПСКИ ПРИСТУП ВЕШТАЧКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ – ИЗМЕЂУ ГЕОЕКОНОМСКИХ АМБИЦИЈА И ОЖИВЉАВАЊА ТЕОРИЈЕ О НОРМАТИВНОЈ МОЋИ¹

Апстракт

Ступањем на снагу Европског акта о вештачкој интелигенцији у августу 2024. године, Европска унија је прва у свету успоставила целовити регулаторни оквир за ову напредну технологију. У европским студијама је истакнута тензија која постоји између два водећа циља европског модела управљања. С једне стране, Унија настоји да заштити основна права, етичка начела и води рачуна о захтевима за транспарентношћу. С друге стране, она је напоре усмерила ка подстицају иновација и генерално јачању европског технолошког сектора. У раду се анализира европски приступ регулацији технологије вештачке интелигенције кроз призму теоријског концепта о нормативној моћи Европске уније. Истраживање је смештено у контекст глобалног геополитичког и геоекономског заокрета. Циљ рада је да испита да ли Акт о вештачкој интелигенцији одражава вредносно засновано деловање ЕУ на глобалној сцени, или пак указује на инструментализацију права у функцији досезања стратешке аутономије и дигиталног суверенитета ЕУ као наднационалног ентитета. Квалитативна анализа садржаја показује да она настоји да балансира између заштите основних права и потребе за глобалним позиционирањем у домену напредних технологија. Закључује се да европски приступ вештачкој интелигенцији није ни искључиво нормативан, ни искључиво геоекономски, већ оличава нову фазу трансформације Европске уније као актера у свету где се технолошки напредак преплиће са логиком моћи, наместо хумано-центричног друштвеног напретка.

Кључне речи: Европска унија, Европски акт о вештачкој интелигенцији, регулаторни оквир, нормативна моћ, основна права, геоекономија, отворена стратешка аутономија.

* Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Република Србија, ddabic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0001-6427-4244.

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године.

1. УВОД

Некада сматрана лидером у промоцији пожељних стандарда међународног и регионалног договарања, Европска унија (ЕУ, Унија) је евидентно неспремна за нову, трансакциону игру геополитике. Некада се наводи да европске државе заостају у областима у којима не би смеле. У јавности је раширена перцепција да и Кина и Сједињене Државе далеко више троше на иновације², што одражава централну улогу економије и технологије у савременој геополитичкој конкуренцији. Економија се истовремено појављује као бојно поље геополитичких ривала и оружје њихове геоекономске конфронтације (Дабић, 2024, 20). У ери дигиталне трансформације, технологија постаје нова арена у којој се преламају интереси великих сила и обликују контуре будуће глобалне моћи. На технолошке иновације, стандарде и дигиталну инфраструктуру се нескривено гледа као на стратешке ресурсе. Улога иновација у досезању вишег нивоа социо-економског напретка или праведнијег друштва, пада у други план. Изазов са којим се европске државе суочавају јесте да нађу своје место у околностима у којима је моћ и њено испољавање важнија од међународног права, апстрактних општих вредности и добробити потрошача. Новоуспостављени европски регулаторни и институционални оквир за технологију вештачке интелигенције може се тумачити као израз шире дебате о природи, али и еволуцији, па чак и евентуалној трансформацији међународне улоге наднационалне Уније.

Рад се ослања на теоријске поставке концепта „нормативне моћи“, како их је пре више од две деценије формулисао Иан Манерс (*Ian Manners*), узимајући такође у обзир и новије критике које указују на нормативну амбивалентност и инструментализацију вредности у спољном деловању Уније. Паралелно, у анализу се уводи и концепт геоекономије, сводно одређен као употреба економских средстава у сврху остваривања геополитичких циљева, са фокусом на технолошки сектор као ново поље интензивних конфронтација међународних актера.

У раду је примењена квалитативна анализа садржаја релевантних стратешких и нормативних докумената ЕУ, ради идентификације и интерпретације основних идеја водиља које обликују европски регулаторни приступ. Анализира се Уредба Европске уније о утврђивању усклађених правила о вештачкој интелигенцији (познатија као акт или закон о вештачкој интелигенцији како се углавном упрошћено

² Како се наводи у литератури (Loesekrug-Pietri, 2019) у данашњој економији у којој „победник узима све“, новостворено богатство углавном припада онима који најбрже иновирају. Већина Европљана то можда и не схвата, али ЕУ је у последњих 60 година издвојила више за истраживање и иновације кроз програм Хоризонт 2020 (77 милијарди евра) од америчке одбрамбене Агенције за напредне истраживачке пројекте (енгл. *US Defense Advanced Research Projects Agency*) - 55 милијарди долара. Ипак, док је истраживање америчке агенције директно водило ка Интернету, микрочипу, стелт технологијама, ГПС-у, препознавању гласа и аутономним возилима, може се само запитати шта се догодило са европским иновацијама које мењају свет. Из овога произилази да је метод тај који се рачуна, а не величина расхода.

наводи), као и предлози законодавства, пратеће стратегије, етичке смернице, комуникације и изјаве представника заједничних институција. Пажња је посвећена дискурзивним елементима који указују на вредносно оријентисане мотиве с једне, и геоекономске мотиве, с друге стране.

Као први опсежни правни оквир на свету о овој напредној технологији, Европски акт о вештачкој интелигенцији има за циљ да подстакне иновације (по принципу *made in Europe*), уз истовремену заштиту појединца од потенцијалних штетних ефеката увезаних са применом система вештачке интелигенције (Дабић, 2025, 235). Истраживање је структурирано на следећи начин: прво се оживљавају премисе некада веома популарног приступа у европским студијама, не би ли се осветлила нормативна основа европског модела управљања вештачком интелигенцијом; потом се настоји одговорити на питање да ли све израженији геоекономски дискурс у позадини нових европских иницијатива упућује на удаљавање (и да ли је оно трајно) од традиционалног нормативног приступа; напослетку, кроз анализу специфичности, али и противречности управљања овом напредном технологијом на европском нивоу, у раду се настоји да се понуди заокружени суд о (не)компатибилности вредносно утемељене регулације и прагматичне потребе ЕУ за очувањем конкурентности у нестабилном међународном окружењу. Тиме се омогућава дубље разумевање позиционирања ЕУ у глобалној технолошкој архитектури, као и доприноси гасправи о томе да ли она својим иницијативама у домену вештачке интелигенције реafirмише или пак редефинише свој нормативни идентитет.

2. ПОВРАТАК НОРМАТИВНЕ МОЋИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У НОВОМ ГЛОБАЛНОМ ТЕХНОЛОШКОМ ОКРУЖЕЊУ?

Приступ од кога полазимо у овом раду заснива се на претпоставци да се на бази заступања идеја и норми, начела и вредности, насупрот емпиријској војној и економској моћи може изградити особен идентитет из кога произилази моћ у светској политици (Manners, 2002, 238). Чињеница да њена конструкција почива на нормативној основи, ЕУ предиспонира да се руководи нормативним начелима у светској политици (Manners, 2002, 252). Наиме, послератна Европска заједница за угаљ и челик, прва од три Европске заједнице претече садашње Уније, представљала је квалитативни заокрет у дотадашњим обрасцима односа између држава на европском тлу. Како јој је пошло за руком да превазиђе своју ратну прошлост, према Манерсу (Manners, 2002, 253), садашња ЕУ не само што већ „делује на мењању норми међународног система, већ би и требало да делује на имплементацији сопствених норми у међународни систем“. Као типичан пример испољавања нормативне моћи ЕУ на међународном плану, тј. њене „способности да обликује концепције ‘нормалног’ у међународним односима“, он наводи утицај ЕУ на укидање смртне казне у значајном

броју држава. Како истиче у свом утицајном чланку, „способност да се одреди шта пролази као ‘нормално’ у светској политици је у крајњем највећа моћ од свих.“ Овај аутор акцијама ЕУ на међународном плану придаје недвосмислену нормативну конотацију.

Манерс нормативну моћ одређује као идеациону, пре него материјалну или физичку моћ. Издваја (Manners, 2002, 242-244) девет норми (пет „средишњих“ и четири „ниже“ норме) које конституишу „нормативну базу“ ЕУ. Пет кључних норми, које укључују: мир, слободу, демократију, владавину права и људска права чине основу нормативне моћи ЕУ, употпуњене су нормама друштвеног (социо-економског) напретка, недискриминације, одрживим развојем и добрим управљањем. Побројане норме се могу наћи у изворима права ЕУ и њеним званичним документима. У члану 2. Уговора о ЕУ наводи се да је „Унија је заснована на вредности поштовања људског достојанства, слободе, демократије, једнакости, правне државе, као и на поштовању права човека, укључујући и права лица која припадају националним мањинама. Ове вредности су заједничке свим државама чланицама у друштву које карактерише плурализам, недискриминација, толеранција, правда, солидарност и једнакост између жена и мушкараца“. Такође, европске државе су међу првима препознале далекосежне последице технолошког напретка, па многе у својим уставима, или одговарајућим законима имају одредбе којима признају приступ интернету као људско право. Ово је случај у Естонији, Грчкој, Финској, Италији (Gordanić, 2022, 173-174). Европски парламент је у више наврата позвао да се приступ интернету третира као основно право, посебно у светлу борбе против дигиталног јаза

ЕУ настоји да се профилише као нормативна база – заједница вредности, а све у служби изградње наднационалног европског идентитета. Међутим, један од главних чинилаца како би ЕУ одиста била перципирана од других (да се легитимише) као „нормативна снага Европе“, јесте да њене акције не могу бити доведене у везу са хегемонијом (с тим да хегемонија може бити и нормативна и идеациона!), или уобичајеним формама војне надмоћи и утилитарне економске моћи (Дабић, 2017, 59). Присталице теорије о нормативној моћи, у контексту европског приступа вештачкој интелигенцији, би вероватно тврдили да ЕУ, кроз развој опсежног регулаторног оквира усмереног на превенцију и заштиту људских права, настоји да технолошку трансформацију усмери у складу са сопственим нормама и вредностима.

Фелдстајн (*Feldstein*) издваја главне проблеме по демократију и људска права, повезане са употребом система и модела вештачке интелигенције. Реч је о следећим изазовима: масовно прикупљање података и кршење приватности³, развој капацитета

³ Одређујућа карактеристика већине модерних система вештачке интелигенције је њихова „глад за подацима“ и ослањање на велике скупове података, који често укључују и личне податке. Брокери и остале треће стране рутински приступају подацима и деле информације без

за предвиђање⁴, циљани и масовни надзор,⁵ пристрасност и склоност ка грешкама⁶, нетранспарентност (енгл. *opacity*) у начину на који алгоритам долази до одлука, као и забринутост у погледу управљања информацијама (Feldstein, 2024, 1053-1054).

Неизоставно обележје постојећих дебата о правој мери управљања вештачком интелигенцијом се води око темељних вредности и етичких принципа: људских права, достојанства, демократских принципа, владавине права, радних права. Регулација вештачке интелигенције има за циљ да ограничи ризике за појединце и мора бити пропорционална њима. Без таквих ризика произашлих из најшире прихваћеног нормативног оквира (нпр. заштита људских права), нема адекватног образложења, односно оправдања за регулацију (Mügge, 2024, 2213). Давне 2018. године (имајући у виду темпо којим се развија технологија вештачке интелигенције), Комисија је истакла да „Европа може постати глобални лидер у развоју и коришћењу вештачке интелигенције за добро, уз промовисање приступа усредсређеног на човека, укључујући и уграђене етичке принципе“ (European Commission, Annex to the coordinated plan on artificial intelligence [COM(2018) 795 final]). Ово је *par excellence* пример нормативних стремљења у овом домену. У трећем одељку рада ће више бити речи о начину на који је Унија конкретизовала свој приступ вештачкој интелигенцији кроз новодонету Уредбу, односно Акт о вештачкој интелигенцији.

Аргумент у прилог тези о оживљавању нормативне моћи ЕУ, јесте да европски модел пре свега карактерише усмереност на заштиту основних права, од чега и зависе и врсте иновација (конкретни системи и модели вештачке интелигенције) које су дозвољене европским правом. Нормативност европског приступа у највећој мери долази до изражаја када се пореди са америчким и кинеским приступом. Ова поређења су махом начелна. Како све оне тренутно раде на усвајању обавезујућих правила и развоју управљачког оквира, потребна је детаљна

јасних смерница или јавног увида о томе који субјекти користе податке и у које сврхе (Feldstein, 2024, 1053).

⁴ Алгоритми са приступом приватним подацима могу генерисати „инвазивне“ закључке о појединцима, без њиховог знања или сагласности (Feldstein, 2024, 1053).

⁵ Технологије даљинског биометријског препознавања, као што је препознавање лица, значајно су прошириле могућност државе да надгледа појединце у јавним просторима, „што је резултирало директним негативним ефектом на остваривање права на слободу изражавања, мирног окупљања и удруживања, као и слободу кретања“ (OHCHR, “Right to Privacy”).

⁶ Непотпуни или погрешни подаци могу навести системе вештачке интелигенције да дођу до погрешних закључака, као што је, примера ради, означавање невиних појединаца као могућих терориста или осумњичених за злочин. Због скалабилност система вештачке интелигенције, чак и мале грешке могу постати обрасци и драстично проширити негативне ефекте, напослетку доводећи до широко распрострањених дискриминаторних исхода (Feldstein, 2024, 1054). Наведимо још примера. Утврђено је да системи засновани на вештачкој интелигенцији који процењују клијенте којима треба одобрити кредите или хипотеке показују, између осталог, расну пристрасност, док апликације за регрутовање који обрађују и процењују биографије кандидата фаворизују мушкарце.

компаративна анализа. У политичком дискурсу доминира виђење по коме амерички приступ вештачкој интелигенцији предводи приватни сектор уз фокус на тржишну динамику и претерану комерцијализацију, док кинески приступ карактерише снажна државна контрола и стратешко планирање. У европском приступу, пак централно место заузимају регулација, заштита основних права, и етички приступ. У европским документима и изјавама европских званичника доминирају изрази попут: „вештачка интелигенција усмерена на човека“ (хумано-центрични приступ), „вештачка интелигенција за добро“, „вештачка интелигенција вредна поверења“, итд. Поједини аутори, настојање ЕУ да се од самог почетка дебате о изазовима регулације вештачке интелигенције огради од америчког и кинеског модела, наглашавајући сопствене високе моралне стандарде, разумеју као прагматичне побуде да „вештачка интелигенцији произведена у Европи“ аутоматски добије предност на глобалним тржиштима (Mügge, 2024, 2219). Други пак, сматрају да специфичан начини на који је вештачка интелигенција проблематизована у политици ЕУ, говори, не само о имплементацији европског управљачког оквира, већ доноси и изузетно поимање Европе као политичког актера и кохерентне политичке заједнице (Pham & Davies, 2024, 2).

У сваком случају, веровање да ће ЕУ постати глобална сила за добро у политици вештачке интелигенције посредством њених „етички супериорнијих производа“ је изгледало (Mügge, 2024, 2219). Како је са протеком година, заостајање европских компанија за САД и Кином, а у последње време и за Индијом, постајало очигледно, све више је долазила до изражаја друга страна њеног технолошког приступа. У њеним стратешким документима, већи акценат се ставља на мере за поспешивање иновативности и компетитивности. Проблематика се представља на начин да би Европа без активног учешћа у развоју и примени вештачке интелигенције пропустила друштвену, технолошку и економску добит. Могућности технологије су толико велике – из логике докумената произилази – да је регион у опасности да изгуби друштвене и технолошке предности, као и да трајно заостане у геополитичком надметању са другим државама (Pham & Davies, 2024, 7). Такође је одлучила да капитализује предност раног постављања стандарда. Док друге националне јурисдикције, још увек формулишу принципе о томе како да се на најбољи начин суоче са изазовима вештачке интелигенције, на заједничком тржишту већ важе обавезујућег правила за све учеснике који желе да послују на њему. Верује се да ће развојни тимови и ван ЕУ настојати да прилагоде своје производе новим европским прописима услед деловања „Бриселског ефекта“. У том светлу посматрано, правне последице успостављања европског регулаторног оквира ће бити релевантне и за провајдере, увознике, дистрибутере и крајње кориснике широм света (Дабић, 2025, 223).

Дакле, пионирски подухват ЕУ по питању опсежне регулације волатилне технологије вештачке интелигенције значи и пројекцију њених вредности у глобални

дигитални простор, чиме се обнавља концепт њене нормативне моћи. У пољу дигиталне регулације, ЕУ може да се похвали успешношћу Опште уредбе ЕУ о заштити података о личности. Без обзира што доноси најстрожију заштиту приватности на глобалном нивоу, она је постала међународни стандард за заштиту података. Формулисањем наддржавних норми које важе за системе и моделе вештачке интелигенције који своју примену налазе на европском тржишту од око 450 милиона становника, европске државе оличене у Унији, су учврстиле међународни примат у успостављању дигиталних стандарда и регулативе.

3. ВЕЛИКИ ГЕОЕКОНОМСКИ ЗАОКРЕТ И ПОЗИЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Све је више показатеља у савременим међународним односима да се свет враћа ничим скривеној политици надметања између великих сила. Реалисти би рекли да она никада није ни престајала, већ да су током историје постојали периоди (уvek ограниченог временског трајања) када је очигледна надмоћ једне силе условљавала њен хегемонски положај. За Европу проблем представља опажени недостатак делотворне стратегије за снажање у новонасталим околностима. САД су лидер у иновацијама и технологији са немерљивим утицајем на финансијска тржишта. Такође, најјача су војна сила, што им гарантује глобални примат у догледној будућности. Кина се, са своје стране, позиционирала као достојна економска и технолошка противтежа Сједињеним Државама. Заузела је критичне позиције у глобалним ланцима вредности и снабдевања, а појављује се као важан извор кредитних линија и страних директних инвестиција у мање развијене регионе.

Либерални институционалисти види економску међузависност као генерисање економског благостања и позитивне безбедносне екстерналије које настају захваљујући умирујућим ефектима слободне трговине. Политика вођена кроз објектив геополитике, насупрот томе, перципира међузависност првенствено као извор за експлоатацију других, односно као рањивост коју стратешки конкуренти могу искористити као оружје (Herranz-Surrallés et al., 2024). Из њихове визуре посматрано, међузависност је увек асиметрична.

Док су поједине земље почеле да развијају и постепено да примењују геоекономске инструменте након 2010. године, европске државе се нису одмах прикључиле. Међутим, посвећеност ЕУ слободној трговини и либералном међународном економском поретку доведена је у питање када су њени главни трговински партнери почели све више да се окрећу, и чак прете (у случају Трампове администрације), геоекономским мерама. „Моја Комисија ће бити геополитичка комисија“, изјавила је Урсула фон дер Лајен (*Ursula von der Leyen*) у септембру 2019. пре ступања на дужност председнице Европске комисије 1. децембра 2019 (European Commission, 2019, The von der Leyen Commission: for a Union that Strives for More, Press Release).

Ова изјава је обележила почетак њеног првог мандата на челу европске егzekутиве и означила је нову етапу у развоју европске интеграције. Међутим, нити њена историја, нити специфична институционална структура не наговештавају да ће ЕУ бити добро позициониран за геополитички заокрет (Bauerle-Danzan and Meunier, 2024, 1098). Спољна политика и међународна безбедност су се дуго сматрале „високом политиком“ и, као такве, потпадале су под искључиви домен држава чланица, односно биле предмет њихове међувладиних сарадња на нивоу ЕУ (Haroche, 2023, 972). Међутим, Комисија је пронашла заобилазни пут да испољи амбиције и утицај у овом домену – посредством економске политике. Следећи поставке геоекономског приступа долази се до тезе да у мери у којој економски инструменти бивају мобилисани у надметању великих сила, тако политике ЕУ које су у вези са јединственим тржиштем постају *de facto* стратешке (Haroche, 2023, 973). Широк дијапазон области политика на које се може односити одредница о „геополитичкој Комисији“ укључује: трговину, технологију, финансије, индустријску политику, политику конкуренције, развојну помоћ, здравство.

Даље, француски председник Емануел Макрон (*Emmanuel Macron*) је 2017. године у чувеном говору у Сорбони у Паризу позвао на стварање „сувереније“ и „аутономније“ Европе. Сачињен од обиља смелих политичких идеја и далекосежних наднационалних иницијатива, овај говор је остао упамћен као амбициозна проевропска иницијатива француског председника. Седам година касније, 25. априла 2024. године, Макрон се вратио на универзитет у Сорбони са другачијом поруком, коју је већина медија пренела као упозорење: „Наша Европа је смртна; може да умре“. Ништа мање од будућности европске цивилизације је у опасности, уколико се сада не донесу одлуке које ће бити припремљене и имплементирани у наредних пет до десет година, изјавио је он (*Emmanuel Macron: Europe—It Can Die. A New Paradigm at The Sorbonne*, 2024). По њему, Европа се суочава са вишеструким претњама: прво, по безбедност (угрожава је Русија); друго по просперитет (између осталог, угрожава је амерички и кинески протекционизам и индустријске субвенције); и, треће по њене хуманистичке вредности (услед ширења мржње у дигиталном простору, дезинформација подстакнутим брзим и неспутаним ширењем алата вештачке интелигенције и пораста национализма). Макрон је у говору изнео велики број предлога како одговорити на побројане претње и изазове. Примера ради, залаже се за значајна повећања јавне потрошње не би ли се Европа профилисала у технолошкој трци када су у питању вештачка интелигенција, квантно рачунарство, свемир, биотехнологија и нови извори енергије.

Крајем прошле године, пажњу је привукао предлог реформе европске економије, коју економисти све више описују речима „анемична“ и „стагантна“. Извештај насловљен „Будућност европске конкурентности“ (енгл. *The Future of European Competitiveness*) који је сачинио бивши председник Европске централне банке и бивши премијер Италије Марио Драги (*Mario Draghi*) представљен је јавности 9.

септембра 2024. године. Европска комисија је овај извештај наручила у циљу идентификавања и анализе главних економских проблема са којима се ЕУ суочава, и следствено предложила конкретне политике јачања њеног глобалног положаја. Дакле, требало би да послужи као стратешки оквир за унапређење европске конкурентности у све динамичнијем и неизвеснијем економском окружењу. У њему су издвојене слабости у корену стагнантне европске привреде, предложене реформе, као и позамашне инвестиције за дугорочни развој европске економије.

У Драгијевом извештају (The future of European competitiveness: Report by Mario Draghi, 2024), на око 70 страница, идентификовани су главни изазови са којима се тренутно суочава европска економија и препоручене су мере за њихово превазилажење. Прво, присутан је јаз у иновацијама између ЕУ и њених главних глобалних такмаца. Европа заостаје за САД и Кином у технолошким иновацијама, посебно у областима напредних технологија попут вештачке интелигенције и комерцијализације иновација, што успорава раст продуктивности и доприноси уоченој дугогодишњој економској стагнацији. Други разлог за забринутост представља европска енергетска транзиција која је у току. Високи трошкови енергије и усвојени циљ декарбонизације изазовни су за европску економију. Примера ради, индустрија се у ЕУ суочава са ценама електричне енергије који су дупло, или чак три пута виши него у САД, што има негативан утицај на конкурентност. Трећи изазов тиче се опажене геополитичке и геоекономске зависности. Зависност ЕУ од спољних извора за критичне технологије и ресурсе чини је рањивом на флукуације на светском тржишту, али и геополитичке притиске и тензије.

Побројаћемо тек неке од најзначајнијих противмера које су у извештају предложене. Препоручене су додатне годишње инвестиције од 750-800 милијарди евра (око 4,7% БДП ЕУ), како би се унапредила продуктивност, подржао европски социјални модел, убрзала еколошка транзиција и како би ЕУ развила сопствене капацитете у областима као што су критични материјали, полупроводници, вештачка интелигенција и чиста енергија. Затим, Драги се залаже за реформу индустријске политике, у првом реду измене правила европске политике конкурентности, не би ли се оснажиле европске компаније наспрам америчких и кинеских индустријских „гиганата“. Треба истаћи, да ово не иде у прилог малим земљама чланицама и у супротности је са економским начелима која су инспирисала економску интеграцију и креирање заједничког тржишта. Препоручује се и поједностављивање европских регулаторних захтева у циљу смањења административних препрека које ометају пословање како би се поспешиле иновације и увећала економска активност на заједничком тржишту. Посредни ефекат усвајања ове мере би могла бити релативизација значаја „европских“ специфичности попут здравствених, безбедносних стандарда и заштите потрошача. Током историје европске интеграције, незаобилазна ставка у документима овог типа, је и реформа управљања која би подразумевала увођење квалификованог већинског одлучивања, како би се убрзало

доношање одлука, као и поступак усвајања легислативних мера, односно омогућило брже и делотворније реаговање Уније на економске потресе.

Марио Драги ужива кредибилитет, како међу европским државницима и званичницима, у истакнутим економским круговима, али и у значајном делу европске јавности. Поверење јавности и кредибилитет је стекао на врхунцу кризе евра 2012. године када је квази-фискалним мерама (контроверзним монетарним мерама са очигледним фискалним импликацијама) одиграо могуће и најзначајнију појединачну улогу у опстанку евра. Вешто балансирајући између наднационалне монетарне политике ЕЦБ и мера економског подстицаја за које није био надлежан, растежући конзервативан мандат који је Оснивачки акт поверио централним банкарима, превазишао је позицију аполитичног технократе, и постао један од архитеката економске и монетарне уније. Његова улога у европској интеграцији се једино може упоредити са улогом бившег председника Комисије Жака Делора у достигнућима Мастрихтског уговора. Због тога је за очекивати да ће се у наредним годинама многе од његових препорука материјализовати и поплочати пут даљој централизацији економског управљања на нивоу Уније.

На економску отвореност и међузависност која се налази у основи јединственог европског тржишта које је широко перципирано као највећи успех интеграције, почиње да се гледа као на слабост. Деценијама уназад је тзв. бриселска бирократија наступала као бескомпромисни поборник слободне трговине и спроводила оштру политику конкуренције која је националним владама забрањивала да субвенционису националне компаније и стратешку индустрију. Сматра се да је ово посебно ишло у прилог мањим чланицама, чије су компаније посредством „здраве“ конкуренције на европском тржишту успеле да превазиђу ограничења малих домаћих тржишта. Са друге стране, велике чланице имају компаније којима би заштита на европском нивоу и повлађивање „стратешких економских интереса“ Европе од конкуренције из Кине и САД ишла у прилог. На том трагу, последњих година је евидентан тренд ублажавања строгих правила о државној помоћи на нивоу ЕУ у име досезања циља тзв. „стратешке аутономије“. Идеја је да Европа више не буде пуки посматрач на геоекономској утакмици, већ да постане њен активни учесник (Дабић, 2024, 19). Послесња превирања у светској политици, указују да се отишло и даље. На делу је секуритизација трговине, инвестиција и технологије.

Следећи динстинкцију између офанзивних и дефанзивних геоекономских мера, где је циљ првих ширење сопственог утицаја и вршење притиска на трговинске партнере, а циљ других заштита домаће економије од спољног утицаја и притисака, већина аутора дели став да је ЕУ била далеко мање вољна да развија и примењује офанзивна средства, у складу са исказаном жељом да постигне „отворену стратешку аутономију“. Приврженост одбрамбеним алатима и континуирани опрез у вези са офанзивним средствима која нарушавају либерални економски поредак, сугерише да је у случају ЕУ реч о „невољној геополитизацији“, пре него „дубокој

геополитизацији“ (Bauerle-Danzan and Meunier, 2024, 1106). Проблем са одредницом „отворена стратешка аутономија“, која се све чешће може чути у говорима европских званичника, није само у недоречености и магловитом значењу које је отворено за различите интерпретације, већ и контрадикторности, јер у најширем смислу посматрано настоји да помири супротстављена гледишта идеализма и реализма. Концепт отворености почива на принципу слободне трговине, глобализације и међузависности, док концепт аутономије у савременим околностима инсистира на очувању, односно обезбеђењу стратешких ресурса, заштиту критичне инфраструктуре (енергетски сектор, дигитална инфраструктура, здравствени сектор, транспортна инфраструктура, одбрамбено-безбедносни сектор) и смањење зависности од трећих земаља.

Један од показатеља да је дошло до заокрета на нивоу Уније (и доктринарног и практичног) јесу реакције европских лидера на глобална престојевања у аутомобилској индустрији, која је од стратешке важности за њене највеће чланице. Наиме, државе чланице су 4. октобра 2024. гласале за увођење царина до 45% на кинеска електрична возила у периоду од најмање пет година. Гласање је било напето. На крају је само 10 држава подржало рестриктивне мере, 12 је било уздржано, док је 5 гласало против. Наиме, када је Кина запретила да ће узвратити царинама на увоз немачких аутомобила, Немачка је нагло променила став. Није подржала заједничку иницијативу и њени представници су гласали против царина. Овакав потез Немачке није био очекиван и непријатно је изненадио европске лидере. Такође, Мађарска, у коју се током 2023. године слила значајна пропорција страних директних инвестиција из Кине усмерених ка европском континенту, такође је рекла не. Иако је ЕУ на крају одобрила царине, свету је показала унутрашњу разједињеност. Овакав исход ће вероватно подстаћи Пекинг да и у будућности спроводи политику „штапа и шаргарепе“ над својим партнерима из ЕУ. Ипак, без обзира на дивергентне националне преференције и интересе земаља чланица, исход јесте усвајање рестриктивних трговинских мера у складу са новом геоекономском агендом.

Многи ће се сложити са Иваном Крастевим који тврди да је ЕУ била опклада високог ризика која гласи да ће се човечанство унапредити и развити у смеру више демократског и толерантнијег друштва (Крастев, 2017, 29). До таквог исхода дефинитивно није дошло. Међутим, она сада не сме да се води максимумом „ако не можеш да их победиш, придружи им се“. Она није кадра да оперише у свету тврде моћи, а покуша ли, изгубиће и оно мало меке и нормативне моћи коју поседује. Слободан Самарцић проблем види у томе што је „свака империја с мирнодопске тачке гледишта змија која гризе свој реп, у смислу да када она гарантује безбедност себи, тј. свом центру, она угрожава безбедност другог“ (Самарцић, 2015, 156). Са друге стране, новији доприноси литератури о нормативној моћи ЕУ настоје да помире супротстављена становишта. Полажу се наде у нормативну моћ ЕУ, инструменте меке моћи и меке правне норме, као начин на који ЕУ може побољшати свој геополитички

положај и постати трећи пол глобалног утицаја, поред САД и Кине, и указује се на околност да је она у одређеном смислу успела да попуни вакум створен америчко-кинеским ривалством, дајући до знања да поседује стручност, алате и могућности да понесе „бакљу“ мултилатерализма (Станковић, 2021, 54).

4. ЕВРОПСКИ ПРИСТУП ВЕШТАЧКОЈ ИНТЕЛИГЕНЦИЈИ

Европски модел управљања вештачком интелигенцијом свој најзначајнији израз добио је у августу 2024. године када је на снагу ступио Акт о вештачкој интелигенцији. Његова основна карактеристика је приступ заснован на ризику. Четири степена ризика су утврђена на основу потенцијалног ризика по здравље, безбедност и основна права. Системи и модели вештачке интелигенције се деле на четири категорије: забрањени (Уредба ЕУ 2024/1689, чл. 5)⁷, високоризични (примера ради системи вештачке интелигенције који примену налазе у медицинској дијагностици или системи за биометријску идентификацију који се користе за контролу пасоша на аеродромима), ограничено-ризични (већина апликација генеративне вештачке интелигенције попут популарног ChatGPT и већина тзв. виртуелних асистената) и минимално-ризични (нпр. вештачка интелигенција у видео-играма или апликације које препоручују производе у електронској трговини). Системи за које се сматра да представљају неприхватљив ризик су забрањени у потпуности, они које одликује висок ризик у дозвољеним, али под строго утврђеним условима и биће подвргнути *ex ante* и *ex post* захтевима, системи са ограниченим ризиком морају да испуне захтеве транспарентности, док ће они са минималним ризиком бити подстицани на поштовање кодекса праксе. Кршење одредби Уредбе о вештачкој интелигенцији може довести до високих новчаних казни до 7% годишњег глобалног промета, односно 35 милиона евра, у зависности од тога која сума је већа (Уредба ЕУ 2024/1689, чл. 99. с. 3.). Ово је најстрожа казна и односи се на за коришћење забрањених система.

По питању успостављања регулаторног оквира за вештачку интелигенцију, тренутно се очитива склоност држава према минималној почетној регулацији и опрезан приступ. Регулатори оклевају да наметну *ex ante* захтеве за процену ризика и

⁷ Реч је о: системима вештачке интелигенције који користе подражавање понашања, манипулацију или експлоатацију рањивости корисника с циљем да измене њихово понашање на начин који може изазвати физичку или психолошку штету, системи за биометријску категоризацију лица у сврху идентификације особа на основу остљивих карактеристика попут: расе, религије, сексуалне оријентације, политичких уверења, системи који врше тзв. друштвени скоринг (енгл. *social scoring*) за употребу од стране јавних тела да рангирају понашање или личне карактеристике појединаца на начин који може довести до дискриминације или неразумног поступања, и биометријска идентификација на даљину у реалном времену у јавним просторима када се користи у сврху спровођења закона, осим у врло ограниченим и јасно дефинисаним случајевима.

потенцијалне штете и у разматрање узимају махом накнадне мере. Проблем са *ex post* регулаторним мерама је што у тренутку када је штета већ настала, алати за одговорност или обештећење су већ ограничени. Европски акт о вештачкој интелигенцији усваја другачији приступ, макар за производе (системе и моделе вештачке интелигенције који примену налазе на европском тржишту), а који су означени као високоризични. За њих се захтева претходна анализа ризика, а потом и сталне процене током животног циклуса производа. Ово ће осигурати да сви производи са фактором високог ризика буду подвргнути појачаном степену контроле пре изласка на тржиште. Избор и дизајн регулаторних инструмената прилагођени су нивоу ризика, према правилу: „што је виши ризик, то су правила строжа“. Аутори који су се подробно бавили начином на који је приступа заснован на ризику имплементиран у Европском акту о вештачкој интелигенцији, сматрају да, када је правилно спроведена, регулација заснована на ризику има бројне предности, али да су у случају европског регулаторног оквира присутне одређене мањкавости (Ebers, 2024, pp.1-6).

Он представља најамбициознији покушај управљања вештачком интелигенцијом до сада учињен у свету. Његова сврха се огледа у побољшању функционисања унутрашњег тржишта утврђивањем уједначеног правног оквира за развој, стављање на тржиште и употребу вештачке интелигенције, у складу са вредностима Уније (висок ниво заштите здравља, безбедности и основних права). Приликом дефинисања технологије вештачке интелигенције у сврху примене Уредбе, европски законодавац је тежио да постигне равнотежу између два за ЕУ кључна циља, која међутим, није увек могуће истовремено остварити у пракси. Први је настојање да се осигура правна сигурност, док је други успостављање довољно флексибилног регулаторног оквира који ће омогућити прилагођавање технолошком напретку. Аргументи у прилог становишта да претерана регулација, односно рестриктивни правни оквир може ограничити иновације и да умањује склоност ка инвестирању, су имали улогу у ублажавању регулаторног терета у финалној верзији Акта о вештачкој интелигенцији, која је ступила на снагу у другој половини 2024. Ово се посебно односи на успостављање тзв. експерименталних, изолованих регулаторних окружења (енгл. *regulatory sandbox*) на нивоу држава чланица у којима се иновативна решења могу развијати и тестирати под надзором (у контролисаном окружењу), али у одсуству пуног регулаторног режима Уредбе (Уредба ЕУ 2024/1689, чл. 57-60.). Ова мера има за циљ за поспешити развој стартап иницијатива и малих и средњих предузећа.

Европски акт о вештачкој интелигенцији успоставља специфичан и сложен систем управљања на више нивоа. Национални надлежни органи ће надгледати примену правила на националном нивоу, док ће новоформирана Европска канцеларија за вештачку интелигенцију обезбеђивати координацију на европском нивоу. У синергији са националним властима, Европска канцеларија за вештачку

интелигенцији је већ основана и она је прво тело на глобалном плану које спроводи обавезујућа правила о вештачкој интелигенцији, те се стога очекује да постане међународна референтна тачка. Њена позиција ће бити ојачана и због повезаности са другим новим телима ЕУ којима је Уредба поверила улогу и задатке у овом домену; Реч је о следећим телима: Европски савет за вештачку интелигенцију, Саветодавни форумом и Научно повереништво независних стручњака, који доприносе укључивању социо-економске и техничке димензије у процес одлучивања, а не треба занемарити ни настојање да кроз њихов састав буду представљени релевантни интереси индустрије, научне заједнице, цивилног друштва и осталих заинтересованих страна (Дабић, 2025, 235)

Будућа примена ће показати да ли је у европском контексту нормирања вештачке интелигенције, економска развојна логика у колизији за доследном заштитом основних права, или ће пак ова два начела кроз успостављени систем евалуације ризика успешно бити помирена у корист европских грађана. ЕУ као и други глобални актери тежи да заузме водећу позицију и убере што више користи од развоја технологије вештачке интелигенције. Ипак, она се у мањој мери у односу на своје такмаце ослања на хегемонијске и офанзивне геоекономске инструменте, настојећи да утицај врши посредством регулаторног примера и „Бриселског ефекта“, као и свог нормативног ауторитета, у мери у којој тзв. нормативна моћ Европе још увек ужива кредибилитет.

5. ЗАКЉУЧАК

Европски геоекономски заокрет, који се широко и упрошћено може одредити као испреплетаност императива националне безбедности са трговинском политиком и технолошким напретком европских држава оличених у Унији – постао је доминантна покретачка снага нових иницијатива из Брисела. По свему судећи, европске елите су прихватиле наратив креиран и дуги низ година пласиран од коментатора са друге стране Атлантика, по коме способност Европе да испољи утицај на међународној сцени зависи од њених капацитета за решавање геополитичких изазова, у првом реду текућег сукоба који је покренула Русија против Украјине и перципираних мера нелојалне конкуренције које Кина спроводи над својим трговинским партнерима. Мека моћ, нормативни идентитет и „бриселски ефекат“ потекао са заједничког европског тржишта, недостатни су за нове глобалне изазове. Стара прича о Европи која мора да „проговори једним гласом“ како би постала релевантан актер на међународној сцени, сада је пребачена на терен економије. Инсистира се да досадашње неделотворно економско управљање, мора бити замењено „економским државништвом“ које ће несметано располагати мерама попут санкција, контроле извоза и субвенција у циљу изградње европских индустријских, војних и технолошких „шампиона“. Директне импликације наведеног геоекономског заокрета

ЕУ, најочитије су на термену спољног деловања, нових економских иницијатива и у домену напредних технологија.

Прокламовани циљеви европског приступа вештачкој интелигенцији су тестирани, прво кроз теоријске премисе некада веома утицајне теорије о нормативној моћи ЕУ, а потом разматрани у контексту великог европског геоекономског заокрета. У раду је, такође, примењена квалитативна анализа садржаја најважнијих стратешких и нормативних докумената ЕУ који се односе на развој и регулацију технологије вештачке интелигенције у државама чланицама. Циљ анализе је двојак. Прво су идентификоване намере и циљеви који се налазе у основи европског приступа технологији вештачке интелигенције, а потом је критички сагледан, како њихов међусобни однос, тако и њихова релативна важност за наднационалну Унију. Издвојена четири приоритета су грађена у контексту њиховог значаја за стратешке интересе и деловање ЕУ у савременим међународним околностима. Први је да се поспешу јачање технолошких и индустријских капацитета ЕУ, како у приватном, тако и у јавном сектору не би ли се избегло даље заостајање европских држава у глобалној (пре)расподели економске моћи. Други је да се обезбеди постојање одговарајућег правног и етичког оквира који је у складу са вредностима ЕУ. Трећи је јачање глобалне присутности и улоге ЕУ, од дифузије норми и стандарда до међународног споразумевања. Четврти је благовремена припрема за промене које неминовно доноси вештачка интелигенција кроз већа улагања, модернизацију образовања и обуке и генерално прилагођавање социо-економских система како би се искористиле развојне могућности, уз истовремено настојање да се неутралишу ризици повезани са широким применом технологије вештачке интелигенције. Овде наведени хијерархијски однос приоритета, иако указује на тежњу да европски регулаторни и етички оквир истовремено буде у служби заштите и ширења вредности саопштених у њеном Оснивачком акту, као и њених дугорочних геополитичких интереса, ипак одудара од званичне реторике европских званичника у погледу кључних циљева њеног модела управљања вештачком интелигенцијом. Наиме, иако ЕУ константно наглашава потребу за регулацијом вештачке интелигенције сагласно вредносном принципу, укључујући заштиту основних права и демократских принципа, критичко сагледавање институционалне динамике, законодавства на снази, законодавних предлога и политичког дискурса указује на околност да у пракси приоритет све више добија циљ јачања технолошких капацитета. Језик новијих иницијатива у овом домену рефлектује економско-компетитивну логику, истичући све више лидерство, изградњу стратешких капацитета, тржишну снагу, значај иновација, итд, док се европске вредности очито користе као начелни и оквирни принцип, а не као главни покретач делања. Иако нормативна стремљења остају незаобилазни део идентитета Уније, тежња ка дигиталном и технолошком суверенитету и глобалној конкурентности европских компанија обликује стварне приоритете у домену вештачке интелигенције.

Европски регулаторни оквир успостављен Актом о вештачкој интелигенцији указује на сложену динамику између тежње ка универзализацији европских вредности и потребе за очувањем стратешких интереса држава чланица оличених у наднационалној Унији, у дигиталној ери. Стога је европски приступ вештачкој интелигенцији могуће појмити као сигнал ширег редефинисања нормативности у међународним односима, где се вредности више не афирмишу као циљ по себи, већ и као полуга пројектовања моћи у глобалном окружењу у којем се технолошки напредак инструментализује и ставља у службу геополитичког надметања. Амбицијом и (само)перцепцијом о „глобалном лидерству у етичкој вештачкој интелигенцији“, сем што себи ласка и наставља да јача обележја наднационалности у унутрашњој управљачкој структури, Унија настоји да свету покаже да је кадра да помири вредносни приступ са геоекономским интересима у залагању за сопствену визију дигиталне будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Bauerle Danzan, S. and Meunier, S. 2024. The EU's Geoeconomic Turn: From Policy Laggard to Institutional Innovator, *Journal of Common Market Studies* 62(4), pp. 1097-1115. DOI: 10.1111/jcms.13599;

Дабић, Д. 2025. Европска канцеларија за вештачку интелигенцију као центар стручног знања о вештачкој интелигенцији на нивоу Европске уније, *Европско законодавство*, Год XXIV, бр. 89, стр. 221–238. DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2025.24.89.11;

Dabić, D. 2024. Ekonomske prognoze - izgledi povoljniji, oprez opravdan, *Progovori o pregovorima*, broj 104, str. 18-21 Интернет, https://issuu.com/beogradska.otvorena.skola/docs/progovori_o_pregovorima_104/22?ff, 7.04.2025;

Дабић, Д. 2017. Европска избегличка криза као изазов теорији о нормативној моћи Европске уније, У: Јанковић, С., Павловић, З. и Дабић, Д. *Балканска мигрантска рута: између политике, права и безбедности*, Београд: Институт за међународну политику и привреду и Покрајински заштитник грађана – омбудсман, АП Војводина;

Gordanić, J. 2022. The Impact of the Covid-19 Pandemic on the right to access the internet as a human right, in: Igor Milenković, Bojan Vlaški (eds), *Challenges and Perspectives of the Development of Legal Systems in the XXI Century*, Faculty of Law, Banja Luka, pp. 189-184;

Ebers, M. 2024. Truly Risk-based Regulation of Artificial Intelligence How to Implement the EU's AI Act, *European Journal of Risk Regulation*, pp. 1-20, doi:10.1017/err.2024.78;

Крастев, И. 2017, *После Европе*, Самиздат Б92: Београд;

Loesekrug-Pietri, A. 2019. France and Germany Must Change the Game, Project Syndicate, Интернет, <https://www.project-syndicate.org/commentary/france-germany-eu-innovation-cybersecurity-by-andre-loesekrug-pietri-2019-02>, 10/03/2025;

Manners, I. 2002. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?, *Journal of Common Market Studies*, 40(2), pp. 235-258, <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>;

Mügge, D. 2023. EU AI sovereignty: for whom, to what end, and to whose benefit?, *Journal of European Public Policy*, 31(8), pp. 2200-2225. Доступно на: <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2318475>;

Pham, B. & Davies, S. 2024. What problems is the AI act solving? Technological solutionism, fundamental rights, and trustworthiness in European AI policy, *Critical Policy Studies*, DOI: 10.1080/19460171.2024.2373786;

Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on Artificial Intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act), "OJ" L, 12.7. 2024;

Самарцић, С. 2016. поговор у: Минклер, Х. *Сила у средишту: нови задаци Немачке у Европи*, Албатрос Плус: Београд;

Stanković, N. 2021. Normativna moć kao aspekt spoljne politike EU u kontekstu pandemije Kovid 19. U: Stanović, N., Dabić, D. i Bandov, G., *Razvojni pravci Evropske unije nakon pandemije Kovid 19*, Београд: Институт за међународну политику и привреду;

Feldstein, S. 2024. Evaluating Europe's push to enact AI regulations: how will this influence global norms? *Democratization*, 31(5), pp. 1049-1066. DOI:10.1080/13510347.2023.2196068;

Haroche, P. 2023. A 'Geopolitical Commission': Supranationalism Meets Global Power Competition, *Journal of Common Market Studies* 61(4), pp. 970-987. DOI: 10.1111/jcms.13440;

Herranz-Surrallés, A., Damro, C. and Eckert, S. 2024. The Geoeconomic Turn of the Single European Market? Conceptual Challenges and Empirical Trends. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 62, No. 4, pp. 919–937. Доступно на: <https://doi.org/10.1111/jcms.13591>;

Dragana DABIĆ, Ph.D

Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, Republic of Serbia, ddabic@diplomacy.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0001-6427-4244.

A EUROPEAN APPROACH TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE: BETWEEN GEO-ECONOMIC AMBITIONS AND THE REVIVAL OF THE NORMATIVE POWER EUROPE THEORY

Summary

With the entry into force of the European Artificial Intelligence Act in August 2024, the European Union (EU) became the first in the world to establish a comprehensive regulatory framework for this advanced technology. The tension between the two leading goals of the newly established European governance model has been highlighted in the European studies. On the one hand, the Union seeks to protect fundamental rights and ethical principles and consider transparency requirements. On the other hand, it has focused on fostering innovation and strengthening the European technology sector. The paper analyzes the European approach to regulating artificial intelligence technology through the prism of the theoretical concept of the normative power of the European Union. The research is placed in the context of a global geopolitical and geoeconomic shift. The paper aims to examine whether the Artificial Intelligence Act reflects the EU's value-based approach on the global stage, or whether it indicates the instrumentalization of rights in the function of achieving strategic autonomy and digital sovereignty of the EU as a supranational entity. Qualitative content analysis shows that the EU seeks to balance the protection of fundamental rights with the need for global positioning in the domain of advanced technologies. It is concluded that the European approach to artificial intelligence is neither exclusively normative nor exclusively geoeconomic. It embodies a new phase of the transformation of the European Union as an actor in a world where technological progress is intertwined with the logic of power, rather than human-centric social progress.

Key words: European Union, artificial intelligence technology, European Artificial Intelligence Act, regulatory framework, Normative Power Europe, fundamental rights, geoeconomics, open strategic autonomy.